

Sami Syrjämäki

Vapaus teoriassa, vapaus käytössä

Jos on seurannut maailmanpoliittista keskustelua, erityisesti vuoden 2001 jälkeen, on tuskin välttynyt huomaamasta, kuinka poliittisia valintoja perustellaan vapauteen ja toisaalta vapauden vihollisiin vedoten. Erityisesti Yhdysvaltojen poliittisen johdon puheissa termit *freedom* ja *enemies of freedom* ovat vilistäneet tämän tästä.

Kun vapauden käsitettä tarkastellaan poliittisessa kontekstissa, vaarana on, että keskusteluiden oletetaan koostuvan kiistoista siitä, mitä vapaus todella merkitsee. Unohdetaan, että vapauden käsitteen avulla ajetaan poliittisia päämääriä. Poliittisissa keskusteluissa vapautta selvästi käytetään sen positiivisen arvolutauksen vuoksi käsitteellisenä aseena: taustalla on usein aivan muita päämääriä kuin oikeanlaisen vapauden lisääminen, saati sitten oikean vapauden käsitteen määrittäminen.

Toisaalta on yhtäläillä vääristävää ja vaarallista väittää, ettei poliitikoilla olisi koskaan intressiä pohtia, mitä vapaus oikeasti merkitsee. Tai etteivät poliitikot ikinä toimisi periaatteellisen vapauskäsitteensä mukaisesti. Tämän tiedostaminen ei merkitse sen uskomuksen allekirjoittamista, että vapaudella olisi yksi oikea, universaali ja neutraali määritelmä, jonka rinnalla muut yritykset muotoilla vapauden käsite epäonnistuvat joko vain hieman tai sitten surkeasti. Voimme hyväksyä sen, että poliitikko, siinä missä kuka tahansa muukin, saattaa

olla vakuuttunut oman vapauskäsitteensä olevan oikea käsitys aiheesta tai ainakin siitä, että todellinen vapaus on vähintäänkin hänen käsityksensä kaltaista. Vaikka poliitikko voi olla myös radikaali nominalisti, käsite-relativisti tai käsitteitä omiin tarkoituksiinsa käyttävä käsiteläisä, niin hän ei ole tätä *a priori*. Se ei kuulu politiikan luonteeseen essentiaalisesti vaikka voikin olla tyyppillistä. On uskottavampaa ajatella, että tosiasiasa poliitikot eivät käyttäydy tässä kysymyksessä johdonmukaisesti: he eivät omaksu tietoista näkökantaa käsitteiden kiistanalaisuudesta. Joskus he suhtautuvat käsitteellisiin kiistoihin kuin kyse olisi sanoista, joille voidaan antaa erilaisia sisältöjä tilanteen ja sille ulkoisten päämäärien mukaan, ja toisinaan heillä on perin vahva käsitys siitä, mitä jokin käsite todella tarkoittaa. Ajatus, jonka mukaan poliitikoita ei ikinä motivoisi heidän käsityksensä totuudesta, tai että se ei näkyisi heidän toiminnassaan, on yhtä epäuskottava kuin väite, että politiikka olisi luonteeltaan vain totuuksien tai parhaan argumentin metsästämistä.

George W. Bushin puheet ovat ehkä paraatiesimerkki vapauden käsitteen myönteisyydellä ratsastamisesta, mutta on hyvä muistaa, että vaikka sana kaikuu muka-

Valokuva: Sami Syrjämäki

vasti, niin sen positiivinen varaus ei ole rajaton. Konservatiivien näkemyksen mukaan vapaus ei suinkaan ole aina hyvää. Esimerkiksi kasvatusta saattaa olla useiden mielestä liian vapaata, ja ihmisestä käytettynä termi *liberal* onkin Yhdysvalloissa konservatiivisissa yhteyksissä käytettynä haukkumasana. Myös Oxfordissa moraalifilosofian professoriksi 1878 nimitetty Thomas Hill Green (1836–1882) toteaa puheessaan ”Liberaali lainsäädäntö ja sopimusvapaus”, ettei mikään tahansa vapaus ole tavoittelemisen arvoista. Vaelteleva villi-ihminen on kyllä vapaa komentelusta, mutta Green katsoo, että tällainen vapaus on heikkous, sillä todellinen vapaus toteutuu yhteisen hillinnässä.

Green oli sekä aktiivinen poliittinen reformaattori että brittiläisen idealismin traditioon lukeutuva filosofi. Hänelle filosofia oli kiinni käytännössä, ja tähän suomennettu puhe onkin erinomainen esimerkki filosofian ja elävän elämän liitosta. Esitelmässään Green samankaltaisesti ajaa poliittisia päämääriä, jotka ovat avoimesti esillä, ja pyrkii tarkkaan filosofiseen vapauden käsitteen analyysiin. Kuten näemme, nämä pyrkimykset eivät sulje toisiaan pois. Historioitsija Melvin Richter onkin todennut, että nimenomaan Greenin poliittinen filosofia vaikutti Britannian yliopisto-opetukseen ja julkisen sektorin toimintaan enemmän kuin klassinen utilitarismi konsanaan. Green tiesi, että vapauden käsitteen määrittelemisyhteyksiin liittyy usein myös muita tavoitteita kuin teoreettisen intressin tyydyttäminen. Hän erittelikin vapauden käsitteiden käytännöllisiä seurauksia: minkälaista politiikkaa erilaisilla vapauskäsitteillä tuetaan. Greenin filosofinen analyysi ei unohda toimintanäkökulmaa, vaan pitää sen jatkuvasti esillä. Tarkastellessaan vapauden käsitettä Green ajoi muutoksia myös liberalistiseen politiikkaan. Kun hän kritisoi vapautta käsitettynä yksilön mahdollisuudeksi tehdä mitä tahansa sattuu haluamaan, hän hylkäsi aikansa monille liberalisteille rakkaan *laissez-faire* -periaatteen vapauden korkeimpana asteena.

Greenille vapaus sen positiivisessa merkityksessä on yksilön itsetoteutuksen muoto. Itsetoteutus ei kuitenkaan perustu individualistiseen ihmiskäsitykseen, vaan se on sidottu yhteisöön: ihmisen itsetoteutus on mahdollista vain yhteisössä. Isaiiah Berlinin tunnetuksi tekemistä käsitteistä Greenin muotoilu vastaa ’positiivisen vapauden’ käsitettä. Berlinin jaottelua on moitittu väittämällä, ettei erillistä positiivista vapauden käsitettä ole olemassa, vaan kaikki rationaaliset vapautta koskevat väitteet voidaan esittää negatiivisessa muodossa: estämisen tai pakon poissaolona.¹ Quentin Skinner on kiinnittänyt huomiota siihen, että Green onnistuu muotoilemaan vapauden käsitteen, joka ei ole estämisen tai edes esteiden poissaoloa.²

Green nimittäin puhuu vapaudesta saavutettuna tilana. Vapaa persoona on onnistunut toteuttamaan todellisen itsensä; hän elää oman olemuksensa mukaisesti. Vaikka Green itse näyttäisikin suhtautuvan skeptisesti siihen mahdollisuuteen, että ihminen voisi kokonaan täydellistää todellisen minuutensa tai itseytensä,³ niin hänelle vapaus merkitsee sitä, että ihminen on *de facto* onnistunut toteuttamaan todellisen, parhaimman itsensä.

Näin esteiden poissaolo on tietenkin välttämätön, muttei riittävä ehto sille, että henkilö olisi positiivisessa merkityksessä vapaa. Tällä tavoin määriteltynä vapaus ei palaudu esteiden tai estämisen poissaoloon, sillä ihminen, jota mikään ei estä elämästä todellisen olemuksensa mukaisesti, saattaa hänelle langenneesta mahdollisuudesta huolimatta elää todellisen itsensä vastaisesti.

Berlinin vanavedessä useat positiivisen vapauden kriitikot ovat olleet huolissaan siitä, että sen myötä ajautetaan totalitarismiin. Pelon logiikka kulkee näin: sikäli kuin ihmisen vapaus määritellään joksikin muuksi kuin mahdollisuudeksi tehdä mitä huvittaa, vaarana on, että ihmiset pakotetaan toimimaan laajalla rintamalla vastoin tahtoaan ja tällainen totaalinen valta läpäisee vähitellen yhteiskunnan pienissäkin asioissa. Huoli voi olla aiheellinen, mutta sitä on myös liioiteltu. Nimittäin siitä, että vapauden käsite määritellään sisällöllisesti vaikkapa ”aktiiviseksi poliittiseksi elämäksi”, ei seuraa, että katsotaan olevan syytä pakottaa ihmiset toteuttamaan ”todellista vapautta”. Greenin mukaan valtion tehtävä ei ole suoraan edistää moraalista hyvyyttä, vaan luoda olosuhteet, jotta tällainen edistyminen olisi mahdollista. Vakuudeksi Green toteaa, että ”pyrkimykset rajoittaa lailla jotakin, ennen kuin oikean vaikutuksen kannalta välttämätön yhteiskunnallinen näkemys saa jalansijaa, ovat aina virhe.” Toisin sanoen olisi väärin toimia vastoin kansalaisten tahtoa.

Greenin muotoilua voidaan kutsua klassiseksi positiivisen vapauden käsitteeksi. Hän määrittelee todellisen vapauden itsetoteutuksen muodoksi, mitä on usein sanottu positiivisen vapauden pääsisällöksi. Berlin ja monet kommentaattorit viittaavat Benjamin Constantin jaotteluun antiikin ja modernin vapauden välillä positiivisen ja negatiivisen vapauskehikon esikuvana. Ajatellaan, että näistä antiikin vapaus on nimenomaan positiivinen vapauden käsite. Tähän *niin & näin* -lehden teemakokonaisuuden sisältyvässä esityksessään Constant ei kuitenkaan kirjoita antiikin vapaudesta ensisijaisesti itsetoteutuksen muotona, ”oman todellisen itsensä löytämisenä”, vaan hänen mukaansa aktiivinen poliittinen osallistuminen oli antiikissa yksinkertaisesti ehto vapaalle elämälle. Vain se, joka osallistuu lakien säätämiseen, on vapaa, muuten on pakotettu elämään muiden säätämien lakien alaisena. Ja se, onko poliittinen elämä kenenkään todellisen itsen toteuttamista, on irrelevantti seikka: aktiivinen poliittisuus saatiin ehkä käsittää jonkun todellisen itsen toteuttamaksi, mutta jonkun toisen aito itseys toteutui parhaan käsityksen mukaan orjan elämänä.

Viitteet & kirjallisuus

1. Ks. Berlinin jaottelusta, sen kritiikistä ja vapauskäsitteen muista muotoiluista hakusana ”Poliittinen vapaus” filosofian ensyklopediassa Logos (<http://filosofia.fi/node/2814>). Erit. Berlinin jaottelusta ks. ”Berlin vapaudesta” (<http://filosofia.fi/node/2397>)
2. *Kolmas vapauden käsite* (Third Concept of Liberty, 2001). Suom. Sami Syrjämäki. *niin & näin* -kirjat, Tampere 2003.
3. Ks. Green, On the Different Senses of ”Freedom” (1879). Teoksessa *Lectures on the Principles of Political Obligation as Applied to the Will and Moral Progress of Man*. Longmans, Green & co., London 1895.